

**THE STUDY ABOUT FIRST TWO LINES OF
NÂİLÎ'S REPEATED VOICE ODE IN TERMS OF
MEÂNÎ THEORY**

Nâilî'nin Hep Redifli Gazelinin İlk İki Beytini Meânî İlmi

Açısından İnceleme Denemesi

Göksel POLAT¹ & Gülcan ALICI²

Abstract

Rhetoric is the manner of expression of a thought and sensation clearly and fluidly. Classical rhetoric consists of the complete kadrosun fesâhat, me'ânî, beyân and bedi '. Fesâhat, the word is perfect, in terms of meaning and harmony. Beyân talks about the methods and the bases of expressing a meaning in different ways. Bedi speaks beliefs about the methods and beauties of expression. Meani which is the subdivision of rhetoric, is the science of the use of the word in its proper place and of the expression of the speaker's or listener's feelings. It also shows us the language's changes which comes to real according to grammar. Meani has some subdivisions. These subdivisions are news's imputation prose's imputation and the situation of the verb in the sentence the sentence's contributive elements, abbreviation, extension. It will be tried to examine the first and second couple of Nâilî's poem which is called "hep redifli gazel" from the perspective of meani. First it will be tried to figure out speaker and listener. Second it will be explained that speaker how he explains his feelings. We will have determined whether the word is spoken, considering the readiness of the mind of the client. We will try to explain this finding based on the keywords and word groups in the text. Thus, we will have completed the examination of the limitations we have limited to two couplets in the framework of the scientific knowledge.

Keywords: Rhetoric, meânî, examine, Nâilî, hep redif of ghazal.

Özet

Belâgat/Rhetoric, bir düşünce ve duygunun yerinde ve zamanında manası en açık şekilde ve akıcı bir dille ifade edilmesidir. Klasik belâgatin tam kadrosunu fesâhat, me'ânî, beyân ve bedi' ilimleri oluşturmaktadır. Fesâhat, sözü'n lafz, mana ve ahenk itibarıyla kusursuz olmasıdır. Beyân, bir anlamı değişik yollarla ifade eden belâgat dalıdır. Bedi, ifadeyi güzelleştirme usul ve kaidelerinden bahseden belâgat dalıdır. Belâgati meydana getiren ilim dallarından biri olan meânî ise, kelâmın/sözün yerinde kullanılmasını, muhatap veya konuşanın durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan ve cümlelerin dil kuralları çerçevesinde uğradığı değişikliklerden bahseden bir ilimdir. Meânî ilminin de bazı alt başlıkları bulunmaktadır. Bunlar; haber isnâdı, inşâ isnâdı, özne/müsnedün ileyh ve yüklem/müsned cümle içindeki durumları, cümlelerin yardımcı unsurları, tahsis/kasır, söz uzatması/itnâb - söz kısaltması/icaz, haşiv/söz fazlası. Nâilî'nin hep redifli gazelinin almış olduğumuz matla' ve hüsn-i matla' beyitlerini meânî ilminin alt başlıklarına bağlı kalarak açıklamaya çalışacağız. Öncelikle metin içi konuşmacı ve muhatap olarak benimsediği kişi ya da nesneyi tespit ederek sözü, nasıl, ne şekilde, niçin dile getirdiğini belirtmeye çalışacağız. Sözün, muhatapın zihni hazır bulunuşluğu gözetilerek söylenip söylenmediğini tespit etmiş olacağız. Bu tespiti, metin içinde yer alan anahtar kelime ve kelime gruplarına

¹ Siverek Anadolu İmam Hatip Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, polatgp-23@hotmail.com

² KSÜ Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi, gulcan.alici@hotmail.com

dayandırarak açıklamaya çalışacağız. Böylelikle meânî ilmi çerçevesinde iki beyit ile sınırlandırmış olduğumuz inceleme denemesini tamamlamış olacağız.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, meânî, inceleme, Nâilî, hep redifli gazel.

Giriş

Belâgat, Arapça bir kelimedir. Batı dillerindeki karşılığı ise retoriktir. Belâgat, hem düzgün hem de yerinde söz söylemek usulünü öğreten ilmin adıdır. Belâgatçılar arasındaki en yaygın tarifi şöyledir: Kelâmın fasih olmakla beraber muktezâ-yı hâl ve makama mutâbık olmasıdır. Bu şekildeki sözlerle onları söyleyenlere belîğ denir. Kelam, belagatte; söz, daha çok da cümlelerin karşılığıdır. Sözün fasih olması, kusursuz bir ifadeye sahip olması; muktezâ-yı hâl ve makama mutâbık olması da yerine ve adabına göre söylenmesidir. Klasik belâgatın tam kadrosunu fesâhat, me'ânî, beyân ve bedî' ilimleri oluşturmaktadır. Fesâhat, sözün lafz, mana ve ahenk itibarıyla kusursuz olmasıdır. Diğer bir ifadeyle fesâhat, sözün kusursuz ve açık olmasıdır (Yetiş, 1992: C. 5, 385; Külekçi, 1995: 9; Çuhadar, 1992: C 12, 423). Beyân, bir anlamı değişik yollarla ifade etmenin usul ve kaidelerinden bahseden belâgat dalıdır. Bedî, ifadeyi güzelleştirme usul ve kaidelerinden bahseden belâgat dalıdır. Meânî ise belâgatın sözün yerinde olma şartlarını inceleyen dalıdır (Durmuş, 2003: C 28, 204; Hacımüftüoğlu, 1992: C 6, 22; Hacımüftüoğlu, 1992: C 5, 320). Belagat ile ilgili yaptığımız kısa açıklamalardan sonra, belagatin bir dalı olan meânî ilmini açıklayarak incelememizi gerçekleştirmeye çalışacağız.

Meânî; sözün yerinde kullanılmasını, muhatap ya da konuşanın durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan ve cümlelerin dil kuralları çerçevesinde uğradığı değişikliklerden bahseden bir ilimdir (Saraç, 2007: 55). Klasik belâgat kitaplarında meânî ilmi de yedi alt başlık altında incelenmektedir. Bunlar: Haber isnâdı, inşâ isnâdı, özne/müsnedün ileyh ve yüklem/müsned cümle içindeki durumları, cümlelerin yardımcı unsurları, tahsis/kasır, söz uzatması/itnâb - söz kısaltması/icaz, haşiv/söz fazlası (Bilgegil, 1989: 84).

Meânî ilmi çerçevesinde yapılan bu metin tahlilinde mantık ilmi, dilbilimi ve modern edebiyat çerçevesinde ortaya atılan eleştiri kuramlarından da istifade edilmiştir. Bu bağlamda metin, metin merkezli bir inceleme yöntemine bağlı kalınarak incelenmiştir. Bu çalışmada tahlilin ana hatlarını görünür kılmak ve derli toplu anlaşılır bir çerçevede ortaya koymak düşüncesiyle metin tahlili iki beyitle sınırlandırılmıştır.

Metin

Vezin: Mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

1 Derûn-ı tîre-i zühhâd pür-jeng-i sivâdır hep
Acep âyînelerdir cilveger rûy-ı riyâdır hep

Derûn: İç, yürek

Tîre: Karanlık

Zühhâd: Zahitler

Pür-jeng: Pas dolu

Sivâ: Allah'tan başka her şey

Cilveger: Tecelli eden, yansıyan

Rûy-ı riyâ: Riyanın yüzü

- 2 Şarâbın şîre-i cân olduğuna şüphe yok sâki
Ne söz ki meclisinde söylenir rûh âşînâdır hep (İpekten, 1970: 272).

Şîre-i cân: Can sırası, canın özü

Âşînâ: Tanıdık

Beyitlerin Kurallı Cümle Şekli

1. Derûn-ı tîre-i zühhâd (Ö), hep (ZT) pür-jeng-i sivâdır (Y). Hep (ZT) rûy-ı riyâ cilveger
acep âyînelerdir (Y).

2. Sâki! (CDU) şarâbın şîre-i cân olduğuna şüphe (Ö) yok (Y). Ruh (Ö), ne söz ki
meclisinde söylenir (DT) hep (ZT) âşînâdır (Y).

Beyitlerin Dil İçi Çevirisi

1. Zahitlerin kara yürekleri daima Allah'tan başka şeylerin pası ile doludur. (Zahitlerin
kara yürekleri/Onlar) sürekli riya yüzünü yansıtan acayip aynalardır.

2. Ey Sâki! Şarabın canın sırası/özü olduğuna şüphe yok. Ruh, meclisinde söylenen
bütün sözlere daima aşınadır.

Beyitlerin Yorumu

'Zahitlerin kara yürekleri daima Allah'tan başka şeylerin pası ile doludur. (Zahitlerin
kara yürekleri/Onlar) sürekli riya yüzünü yansıtan acayip aynalardır.' şeklinde dil içi
çevirisini yaptığımız birinci beyitte üzerinde durulması gereken ilk mazmun 'zahid'
lafzıdır. Zahid, Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de
kaçınan kişidir. Bunlar dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda
kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşü ile anlayan, bunu
da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini
sanan kişiler olarak ele alınır. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşmamışlardır ve
riyakârdırlar (Pala, 1995; 577). Şair, bu beyitte zayidin riyakârlık yönünü ele almıştır. Bu
riyakârlığı da 'ayna' mazmununa bağlayarak açıklamıştır. Ayna, aydınlık, parlak, lekesiz
ve pas tutmamış olduğu zaman iyi gösterir. Zahidin yüz aynasında bütün bu özellikler
mevcut gibi görünür. Buna rağmen aynanın karanlık yüzü şair tarafından
unutulmamıştır. Şair, zahidi ikiyüzlü bir aynaya benzeterek, onunla ilgili sözlerini
tamamlar.

"Ey Sâki! Şarabın canın sırası/özü olduğuna şüphe yok. Ruh, meclisinde söylenen bütün
sözlere daima aşınadır." şeklinde dil içi çevirisini yaptığımız ikinci beyitte üzerinde
durulması gereken ilk mazmun 'saki' lafzıdır. Arapça bir isim olan sâki kelimesi; kadeh
sunan, içki veren kişi anlamına gelmekte (Pala, 1995; 577). Bezm aleminin en önemli
unsurlarından biridir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Beyite baktığımızda sâkinin bu
özelliklerle ön plana çıkarıldığını görmekteyiz. Sunduğu şarap, canın özü olarak
zikredilmiştir. Canın özü ise aşktır. Aşkın meskeni gönüldür. Gönülün sözcüsü ise ruhtur.
Ruhun mecliste söylenen tüm sözlere aşına oluşu da bu münasebetledir. İki beytin kısa
bir karşılaştırmasını yapacak olursak iki farklı tip ile karşılaşacağız. Bunlardan ilki zahid,
diğeri ise sakidir. Zâhid; ikiyüzlü, özde değil sözde görünümüyle karşımızdadır. Sâki ise
özü sözü bir, aşk ile ruhu besleyen bir kişilik olarak sunulur. Son cümlemizin yüklemi
olan 'sunulur' sözcüğü burada önem arz etmektedir. Kim tarafından sunulur? Cevabını
yine biz verelim. Şair tarafından sunulur. Burada önemli olan şairin büründüğü roldür.
Tasvir ettiği kişilere, nesnelere baktığı yerdir.

Dil içi çevirisini ve şerhini de yaptığımız metin her şeyden önce kendisine ait kurmaca bir âlemin mekân, zaman ve insan unsurlarını barındırmaktadır. Burada öncelikle tespit etmemiz gereken metin içi konuşmacı ve hitap ettiği muhatabıdır. Çünkü her metin bir muhataba hitap etmektedir ve muhatabın zihni yapısı göz önüne alınarak şekillenmekte.

Mütekellim ve Muhatap

Yukarıdaki metin incelendiğinde mütekellimin\şairin yani konuşanın 'Rind' olduğu bazı anahtar sözcüklerden (şarap, meclis) hareketle tespit edilebilmektedir. Rind, dünya işlerini hoş gören kişidir. Üzüntü ve neşe onun katında aynıdır. Hayat felsefesi böyle olan kişilere rind denir ve rindlik divan şiirinde bir manzum olarak ele alınır. Muhatabın ise 'Sâki' olduğu söylenebilir. Şair\mütekellim\rind, muhatabı olan okuyucu\dinleyiciye bu rolü uygun görmüştür. Çünkü ideal insan modelini onunla sistemleştirmiş ve vermek istediği mesajı onun şahsı üzerinden aktarmaya çalışmıştır. Metin 'Rind' ile 'Sâki' arasında, bilinmeyen bir zaman ve meclis adı verilen bir mekânı konu olarak gelişmektedir.

Konuşmacı ve muhatabını tespit ettikten sonra metnin meânî ilmi çerçevesinde incelemesine geçebiliriz. Bu bağlamda bazı alt başlıklar kullanarak incelemenin sınırlarını belirlemiş olacağız.³

1. Beytlerin İsnâd Bakımından İncelenmesi

İsnâd, mantık ilmindeki önermelerin meânî ilmindeki karşılığı olarak düşünülebilir. Tümcenin özne-yüklem-bağ şeklinde olduğu düşünülür. Özne ve yüklem arasındaki bağın, yani özneye atfedilen özelliğin durumu gözden geçirilerek mütekellim ve muhatabın durumları tespit edilir. Buna müteakip söylenen sözün duruma uygun olarak ifade edilip edilmediği belirlenir.

Söz, söylenişi bakımından haberî ve inşâî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Haberî tümceler doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında söz söylenebilen cümlelerdir. Haberî cümleler de kendi içerisinde üç farklı şekilde görülmektedir. Bunlar: iptidâî, talebî ve inkarî şeklindedir (Saraç, 2007: 67-73).

İnşâî tümceler kesinlik bildirmeyip doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hüküm verilmeyen cümlelerdir. Duyguları dile getiren cümlelerdir. Kendi içinde ikiye ayrılmaktadır: inşâ-i talebî ve inşâ-i gayr-i talebî (Saraç, 2007: 67-73). Çalışmamızın ilk aşamasında, incelememize konu olan iki beytin nesnellliğini ya da öznelliğini tespit etmeye çalışacağız. Bunu yaparken de öncelikle metindeki cümleleri tespit edeceğiz. Böylelikle bir ek, kelime veya kelime grubu üzerinden bütün bir geleneği ihtiva eden manzumları anlama ve yorumlamada farklı bir metot elde edilmiş olacağı kanısındayız.

Metne baktığımızda birinci beyitte iki cümle olduğunu görmekteyiz. İki cümle de haberî cümle formatında bulunmaktadır. İlk cümlelerin öznesi/müsnedün ileyihi 'zahitlerin karanlık yüreği' şeklinde çevirdiğimiz kelime grubudur. Yüklemi ise 'Allah'tan başkasının pasıyla doludur' şeklindeki kelime grubudur. İkisi arasındaki bağ 'dır' ekidir. 'dır' ekinin yüklemdeki pas dolu olma özelliğini özneye yüklemesi de cümledeki isnâd unsurunu ortaya koymaktadır. Bu cümlede konuşmacı olan 'rind', muhatabı olan 'sâki'ye bir şeylerden haber vermektedir. Verdiği haberî hiçbir kuvvetlendirme edatı kullanmadan dile getirmektedir. Bu durum ise bize 'sâki'nin zihni durumu hakkında bilgi vermektedir. 'Sâki'nin, zahidin yüreğinin pas dolu olduğuna dair şüphesi ve itirazı bulunmamaktadır. Görüldüğü gibi kullanılan bir ek, kelime ya da kelime grubu metni anlama ve yorumlamada kolaylıklar sağlamaktadır. İkinci cümlelerin öznesine, cümle içerisinde

³ İncelemenin ana hatlarını görmek için bk.: "M. Yekta Saraç, (2007). Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat, Gökkubbe Yayınevi, İstanbul".

doğrudan yer verilmemiştir. Gizli özne formunda, yüklemden hareketle tespit ettiğimiz ve “zahitlerin kara yürekleri” şeklinde dil içi çevirisini yaptığımız kelime grubudur. Yüklemi ise “riya yüzünü yansıtan acayip aynalardır.” şeklinde çevirdiğimiz kelime grubudur. Metin içi konuşmacı olan ‘rind’ konuşmasına devam etmekte, ‘zahit’ ile ilgili görüşlerini dile getirmektedir. Muhatabı olan ‘sâki’ye bu düşüncelerini haberi cümle şeklinde ifade etmektedir.

İkinci beyitte de iki cümle bulunmaktadır. Birinci cümle öznesi, “şüphe” sözcüğüdür. Yüklemi ise yok sözcüğüdür. “Yok” sözcüğü ile sâkiye isnat edilen özellikler, “şüphe” sözcüğüyle desteklenmiştir. Söylenen söze sağlamlık kazandırılmıştır. İkinci cümle öznesi “ruh” sözcüğüdür. Yüklemi ise “aşına” sözcüğüdür. İkisi arasındaki bağı saylayan da “dır” ekidir. “Dir” eki ile aşinalık özelliği, ruh sözcüğüne isnâd edilmiştir. Bu cümleler de ‘rind’ tarafından dile getirilen haberi cümlelerdir.

2. Metnin Özne ve Yüklem Bulunduğu Yere Göre İncelenmesi

Yüklem, yani belâgat ilmindeki adıyla müsned, Türkçede asıl unsurun yardımcı unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak cümlede sonunda bulunur. Özne yine Türkçe dil mantığına uygun olarak sözdiziminin başında zikredilir. Bununla birlikte bu iki temel unsur şu sebepler dolayısıyla olmaları gereken yerden farklı yerlerde olabilirler.

- Anlam tahsisi için,
- Anlama vurgu yapmak ve dikkat çekmek için,
- Nazımda vezin ve kafiye gibi teknik bir zaruret dolayısıyla,
- Bir üslup özelliği olarak (Saraç, 2007: 67-73).

Özne, yüklem ve cümlede diğer öğelerinin dilin tabii, mantıkî sırasından sapması şu üç şekilde görülür.

- Yüklem yerini koruması, vurgulanmak istenen kelimenin ise ona yaklaştırılması.
- Yüklem içinde bulunduğu hal ve şartları belirten zarfların cümle başına getirilmesi.
- Yüklem yerinin değiştirilerek özneye yaklaştırılması veya onun yerine, cümle başına getirilmesidir (Bilgegil, 1989: 84).

Beyitler incelendiğinde birinci beyitte yer alan ilk cümlede öğeleri, Ö + Y+ ZT şeklinde sıralanmıştır. Bu da kurallı cümle formunun dışında, devrik cümle formunun kullanıldığını göstermektedir. Mütekellimin bu formu kullanmadaki amacı vezin, kafiye gibi teknik zaruretlere olabileceği gibi anlam tahsisi de olabilir. Cümlede yüklemden önce gelen öge öznedir. Özne ise ‘zahitlerin karanlık yüreği’ şeklinde dil içi çevirisini yaptığımız kelime grubudur. Mütekellim ilk mesajını zahitlerin yüreğini vafederek vermektedir. İkinci cümlede öğeleri Y+ ZT şeklinde sıralanmıştır. Bu tarz cümlelerde vurgu yüklemde kendisindedir. Çünkü yüklemden önce herhangi bir öğeye yer verilmemiştir. Yüklem, “riya yüzünü yansıtan acayip aynalardır.” şeklinde dil içi çevirisini yaptığımız kelime grubudur. Yüklemdeki vurgu göz önüne alındığında, birinci cümlede vurgulanan öğesiyle paralellik gösterdiği ve verilmek istenilen mesajın anlaşılır bir şekilde ortaya konulduğu görülecektir.

İkinci beyitte de iki cümleye yer verilmiştir. Birinci cümlede öğelerin dizilişi DT+Ö+Y+CDU şeklindedir. Yüklemden önce zikredilen öge, öznedir. Bu da vurgulanmak istenen ögenin özne olduğunu göstermektedir. Özne, “şüphe” sözcüğüdür. İkinci cümlede öğeleri ise DT+Ö+Y+ZT şeklinde sıralanmıştır. Bu cümlede vurgulanmak istenen öge de öznedir. Özne ise “ruh” sözcüğüdür.

Beyitleri bir bütün olarak ele aldığımızda bu başlık altında bazı veriler elde etmiş olacağız. İki beytimiz, dört cümlemiz mevcuttur. Dört cümle içerisinde vurgulanan dört öge, dört öge içerisinde verilmek istenen sayısız mesaj bulunmaktadır. Vurgulanan ögeler sırasıyla, “zahitlerin kara yürekleri, riya yüzünü yansıtan acayip aynalar, şüphe ve ruh” sözcükleridir. Bu dört öge üzerine bile söylenecek çok şey mevcuttur. İlk iki öge somut, sonraki iki öge ise soyuttur. Somut olan şekli, soyut olan ise özü temsil eder. Şekli ile var olan zâhid, ruhu ile var olan ise sâkîdir.

3. Cümlelerin Yardımcı Unsurları

Cümlelerin asıl unsurlarının özne ve yüklem olduğunu ifade etmiş bulunalım. Öznenin konumunu, eylemin gerçekleştiği yeri ve zamanı belirten öğeleri ise dolaylı tümleç, zarf tümleci, nesne olarak sıralayabiliriz. Bu öğeler kurmaca bir âlem inşa etmek için gereklidir. Cümlelerin anlamını çeşitli yönlerden zenginleştirmektedirler.

Metni incelediğimizde birinci beytin ilk cümlesindeki yardımcı unsur ‘zarf tümleci’ görevi üstlenmiş olan ‘hep’ sözcüğüdür. ‘Hep’ sözcüğünün metindeki kullanım amacı özneye atfedilen sıfatın sürekliliğini belirtmektir. “Zahidin karanlık yüreği ‘sürekli’ Allah’tan başka şeylerin pası ile doludur.” şeklinde dil içi çevirisini verdiğimiz cümleyi okumak bile hep sözcüğünün işlevi hakkında aydınlatıcı bilgi verecektir. İkinci cümlede kullanılan yardımcı unsur yine “hep” sözcüğüdür. Hep sözcüğünün beyitte yinelenmesi redif yapma gereksiniminin yanı sıra birinci cümlede dile getirilen sürekliliği pekiştirmektedir.

İkinci beytin ilk cümlesinde yardımcı unsur bulunmamaktadır. Yani cümle özne ve yüklemden oluşmaktadır. İkinci cümledeki yardımcı unsurlar: ‘Ne söz ki meclisinde söylenir’, ‘hep’ şeklindeki kelime ve kelime gruplarıdır. İlki dolaylı tümleç olarak bir yönelmeyi ifade ederken ikincisi zarf tümleci olarak sürekliliği ifade etmektedir.

4. Tahsis/Kasr

Tahsis, sözün bir kelimeye has kılınmasıdır. Yani dile getirilen özelliğin, isnâdın bir kelimeye toplanmasıdır. Örnek: Sadece Ahmet geldi.

Metni incelediğimizde birinci beyitte bazı anlamların zahid kelimesine tahsis edilmiş olduğunu görmekteyiz. Zahitlerin yüreklerinin kara olması ve Allah’tan başka her şeyin pası ile dolması örnek olarak gösterilebilir. Kara ve paslı yürek zahide has görülmekte ve bu şekilde zikredilmektedir. İkinci beyitte bazı anlamlar şarap kelimesinde toplanmıştır. Şaraba tahsis edilen anlamı ise canın şırası/özü olması şeklindeki kelime grubuyla anlamlandırabiliriz.

5. Söz Uzatması-Söz Kısaltması/İtnab-İcaz

Metin içi konuşmacı merakını dile getirirken bazen sözünü veciz bir şekilde aktarır. Bu tarz anlatımın kullanıldığı metinlerde icaz kendisini hissettirir. Çünkü az sözle çok şey ifade edilmiştir. İtnâbda ise tam tersi bir durum söz konusudur. Metin içi konuşmacı sözünü dolaylı yollardan, gerektiğinden fazla sözcük kullanarak dile getirmektedir.

1   ‘Derûn-ı tîre-i zühhâd’ pür-jeng-i sivâdır hep
Acep âyînelerdir cilveger rüy-ı riyâdır hep

2   Şarâbın ‘şîre-i cân’ olduğuna şüphe yok sâkî
Ne söz ki meclisinde söylenir rûh âşînâdır hep

Metin incelendiğinde metin içi konuşmacının sözünü veciz ifadelerle ortaya koyduğu görülmektedir. Az sözle çok şey ifade etmiştir. Zahitten bahsederken birkaç kelime kullanmış, kullandığı bu kelimelere anlamsal bağlamda anlatıldığında sayfalarca

sürebilecek bilinen serüveni yüklemiştir. Birinci beyitte tırnak içerisine aldığımız 'derûn-ı tire-i zühhâd' kelime grubu örnek olarak gösterilebilir. 'Zahitlerin karanlık yüreği' olarak dil içi çevirisini yaptığımız bu kelime grubuyla mütekellim, uzunca bir vasıflandırmayı üç kelime ile ortaya koymuştur. Bunu yaparken muhatabın hazırbulunuşluğunu yeterli görmüştür. 'Sâki'nin şarabı için de sadece niteleyici birkaç sözcük (şîre-i cân) kullanmış; ancak yine kullandığı bu kelimelere geniş manalar sığdırmıştır.

Şairin sanat anlayışı ile metine yansıttığı sanat anlayışı arasındaki tutarlılığın açık bir göstergesi olan veciz anlatım, aynı zamanda Sebki Hindî'nin de belirleyici özelliklerindedir. Şairler kullandıkları uzun terkiplerle söylemek istedikleri birçok şeyi birkaç beyitte ifade etmektedirler. Nâilî de aktardığımız beyitlerinde bu sanat anlayışına bağlı kalarak az sözle çok şey ifade etmiştir.

6. Haşiv/Söz Fazlası

Haşiv, metinde yer alan cümle dışı unsurlardır. Bu unsurlar gelişi güzel bir şekilde metne ilave edilmez. Bir amaç doğrultusunda kullanılırlar.

- 1 Derûn-ı tire-i zühhâd pür-jeng-i sivâdir hep
Acep âyinelerdir cilveger rûy-ı riyâdir hep
- 2 Şarâbın şîre-i cân olduğuna şüphe yok 'sâki'
Ne söz ki meclisinde söylenir rûh âşinâdır hep

Metnin kurallı cümle şekli göz önüne alındığında, metinde "cümle dışı unsur olarak" yer alan 'sâki' sözcüğü söz fazlasına örnek olarak gösterilebilir. Söz fazlasının şair tarafından bilinçli bir şekilde kullanıldığını ifade etmiştik. Metinde şairin sözcüsü olan 'rind' tarafından bir nida ünlemi olarak kullanılan 'sâki' sözcüğü, muhatabın 'sâki' olduğu hakkında bize ipucu vermektedir. Sâki, bir nevi şairin okuyucuya biçtiği roldür. Görüldüğü gibi söz fazlası da metni anlam bakımından desteklemekte ve metnin anlam dünyasını aydınlatmak açısından okuyucuya yardımcı olmaktadır.

Sonuç

Nâilî'nin hep redifli gazelinin ilk iki beyitini meânî ilmi çerçevesinde açıklamaya çalıştık. Mütekellimin \şairin 'rind', muhatabın 'sâki' olduğunu tespit ettik. 'Rind', 'sâki'ye hitap ederken onun ön bilgilerini dikkate alarak söz söylemektedir. Bu, söylediği sözün haberi olmasına neden olmuştur. Yüklemi vurgulanacak öğeye göre konumlandırmıştır. Söyleyeceklerini veciz bir şekilde dile getirmiştir. Sözlerinde söz fazlasına yer vermiş, bununla sözünü zenginleştirmiştir.

Çalışmamızda yeni bir bakış açısıyla 'divan şiirini' iki beyit üzerinden farklı bir perspektiften değerlendirmeyi amaçladık. Doğruluğu ya da yanlışlığı sorgulanabilir. Ancak divan şiirini anlama, yorumlama ve anlatmada kolaylık sağlayacağını düşündüğümüz için metin inceleme denemesinde meânî ilmini baz alarak bu çalışmayı gerçekleştirdik. Şair bir şiir söyler, duyguları başta olmak üzere, düşüncelerini de ortaya koyar. Bunu dil aracılığıyla yapar. Kendisi metin içi konuşmacıdır. Sözlerini kendisine biçtiği rol çerçevesinde söyler. Muhatabının okuyucu olduğunu bilir. Okuyucuya da bir rol biçer. Bu rolün ipuçlarına metin içerisinde yer verir. Söyleyeceği şiiri de bu bağlamda, gramer kaidelerini göz önünde bulundurarak söyler. Bu açıklamalara yer verdikten sonra yaptığımız çalışmanın daha anlaşılır bir özetine yer verelim. Mütekellim Nâilî \şairdir. Şair rind postuna bürünmüştür. Muhatabı okuyucudur. Okuyucuya sâki rolünü biçmiştir. Sâkiyi de ideal bir konumda konumlandırmıştır. Arzu edilmeyen bir kişilik olan zahidi de

bazı mesajlar vermek adına zikretmiştir. Verdiği mesajları da kesinlik ifadesi barındıran 'dır' eki ile sağlamlaştırmıştır.

Sonuç itibariyle belâğatin bir kolu olan meânî ilminin, mantık ve dilbilimi ile paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca meânî ilmine bağlı kalınarak gerçekleştirilecek metin incelemesinin modern eleştiri kuramlarından 'Metin Merkezli Tahlil Yöntemi'ne karşılık geldiği de söylenebilir.

Kısaltmalar:

CDU: Cümle dışı unsur

DT: Dolaylı tümleş

Ö: Özne

Y: Yüklem

ZT: Zarf tümleci

Kaynakça

- Bilgegil, K. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul: Salkımsöğüt Yayınları.
Çuhadar, M. (1995). *Fesâhat*, İstanbul: TDVİA. C 12.
Develioğlu, Ferit. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Pelikan Kitapevi.
Durmuş, İ. (2003). *Meânî*, İstanbul: TDVİA. C 28.
Hacımüftüoğlu, N. (1992). *Bedî'*, İstanbul: TDVİA. C 5.
Hacımüftüoğlu, N. (1992). *Beyân*, İstanbul: TDVİA. C 6.
İpekten, Haluk. (1970). *Nâilî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
Saraç, Y. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.
TDK (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
TDK (2005). *Yazım kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Yetiş, K. (1992). *Belâgat*, İstanbul: TDVİA. C 5.